

Ävrö

Natur

Som ett gammaldags stenankare ligger Ävrö söder om Långöarna och håller de fladdriga och oskyddade öarna kvar invid fastlandet, så att inte sjön eller vinden för bort dem. Landhöjningen har successivt bundit samman dem samma och människan har på sina stället också hjälp till. Så kan man idag helt torrskodd gå eller i bil färdas från Ekerum på fastlandet över Hålö, Bockholmen, Ävrö till Kråkelund allra längst ut på Ut-Långö. Långöarna, Marsö, Ävrö och Äspö utgör tillsammans egen liten arkipelag, en sista utskott i söder på den vidsträckta Misterhultsskärgården. Vattnen mellan huvudöarna är en kokande gryta av småöar och skär, undervattensgrund och hållar.

Ävrö är en till konturen nästan rund ö, med en lätt böljande strandlinje, som på ytterst få ställen bryts av vikar eller glon. Dessa i sin tur är av mycket moderat storlek. Ön är på alla sidor -utom den rakt i öster- tryggt omgiven av näraliggande öar och lugna innanvatten. En ö vars läge gör den till såväl inner- och mellanskärgård som ytterskärgård. Till karaktären är Ävrö dock utpräglad inner- och mellanskärgård.

På alla sätt och vis är Ävrö en mycket jämn och sammanhållen ö, inte bara vad gäller konturen och strandlinjen. Ön är vare sig speciellt kuperad eller sönderbruten. Självklart finns även här några bergklackar som sträcker näsan i vädret, men ingen når högre än 15 meter. Det mesta Ävröland flyter i mjuka former och jämn rytm fram fem, tio meter över havsytan.

Hela Ävrö är täckt av barrskog, företrädesvis tall. Stora delar av ön kan karaktäriseras som hållmark med hållmarksskog. De få öppningarna i skogen utgörs som alltid av hustomter och inägor. Mest överallt växer skogen ända ner till vattenbrynet. Stränderna utgörs på sin höjd av smala remsor morän, på sina ställen några renspolade klippållar i vattenbrynet.

Historia

Förhistoria

Den relativt ringa höjden över havet har gjort att Ävrö sent rest sig ur ishavets grepp. De högsta punkterna var en samling småöar vid stenålderns slut omkring 2000 f Kr. Först under brons- och järnålder har Ävröarna varit stora nog att slå läger på vid säsongsfiske eller jaktexpeditioner. Läget var ypperligt; behagligt

nära såväl fastland som ytterskärgård. Så finns också på öns sydligaste udde, inte långt från torpet Hamburg, två rösen och en stensättning och på en bergklack en bit längre in på land ytterligare ett röse. På öns östligaste udde finns två stensättningar. Det största röset, som mäter 21 meter i diameter och nästan två meter på höjden, ligger magnifikt på en bergklack inte långt från strandkanten. De andra två är något mindre och lägre, men ligger i princip i lika markerade lägen. Såväl rösens som stensättningars lägen blir med ett något högre vattenstånd genomgående strandnära och från alla har man en formidabel utsikt. Och tvärt om: Från sjön är de siluettbildande och synliga på långt håll. Också på Äspö ligger rösen i höjdlägen och stensättningar lite lägre. De ligger alla nästan utan undantag så att de följer -eller direkt i närheten av- en forntida strandlinje. Det diskuteras att rösen har uppförts med en sekundär funktion som gränsmarkeringar och/eller orienteringspunkter från sjön, alltså ett slags förhistoriska båkar. Tesen om orienterings- punkter skulle mycket väl kunna stämma i denna del av skärgården. Nästan undantagslöst ligger rösen och stensättningarna på rad utefter de nu uppgrundade förhistoriska farlederna, nu långt inomskärs, ibland helt uppgrundade. Rösen och stensättningar har i denna del av länet var omtyckta gravformer under inte bara bronsålder utan även hela långa järnåldern.

Kung Valdemars segelled

Ävrö, skrivet "Aefra", är en av de av få småländska öar som omnämns i den sk Kung Valdemars segelled, tillkommen vid 1200-talets slut troligen, men renskriven runt 1300. Denna kryptiska och svårtolkade beskrivning av segelleden mellan Utlängan i Blekinge och Reval (Tallin) i Estland beskriver inte Ävrö, bara anger ön som en punkt mellan Roxhammar (=Uthammar?) och Vinö. En tolkning av itinerariet menar att de nämnda orterna är någon form av styremansorter. Det skulle betyda att Ävrö var bebott vid 1200-talets slut. Farleden måste ha strukit precis utanför östra Ävrö upp mot Långöarna. Det finns flera namn i trakten som tyder på livlig sjöfart under medeltid, tex Hamnefjärden, Korsudden och Kyrkegångsskär. Den förhistoriska farleden, markerad av rösen, hade grundats upp rejält. De medeltida skeppen var i och med koggens intåg rejält mer djupgående än järnålderns och den tidiga medeltidens knarrar och.....vilka - likt "vikingaskeppen"- kunde dras över landtungor och enkelt ankra upp på långgrunda stränder.

Hamnfiske

Från 1560-talet finns handlingar som visar att Ävrö då var ett sk hamnfiske. Just 1560 gästades ön av ett tiotal båtar från Norrköping. Hamnfiske innebar enkelt att den av kronan tillhöriga skärgården mot reglerad avgift kunde nyttjas för fiske av fiskelag från fastlandet eller andra öar. Flera fiskelag samsades ofta på vissa öar med närhet till gott fiske och med goda hamnförhållanden. Avgiften eller skatten för fisket betalades i sill eller torsk och avgiftens storlek reglerades i en sk hamnordning. En hamnordning upprättades för varje hamnfiskeläge. I den skrevs också den lokala ordningsstadgan in. Varje hamnfiske hade en hamnfogde, vilken det ålåg att se till att reglerna följdes. Utmed Smålandskusten fanns ett tiotal hamnfisken. Närmast Ävrö låg Kråkelund, Simpvarp, Boskär och Taktö. På många hamnfiskeplatser finns idag grupper av sk tomtningar, grunder till enkla bostäder och bodar man förvarade redskap och fångst i. Dessa fisklägen ligger oftast nära öppen sjö och rika fiskevatten, men invid skyddade naturhamnar. Vanligtvis tycks hamnfiskelägena inte sammanfallit med den samtida eller senare

skärgårdsbebyggelsen. Det strålande undantaget utgör Väderö. Varifrån man på Ävrö bedrev hamnfiske, vet vi inget om. Några tomtningar har inte återfunnits. Ävrö by ligger lite avsides till i förhållande till ett fiske öster om ön. Det är inte heller känt när hamnfisket på Ävrö etablerades och när det upphörde. Men vi vet att det under 1560-talet bedrevs hamnfiske från ön samtidigt som det fanns en fast bosättning. Vid ungefär samma tid ingick Ävrö också i Simpevarps kungliga fiskeri. (113)

Styremansort

I 1543 års jordebok upptas ”Äffrö” som ett kronohemman inom Laxemara gård. Från och med 1580-talet börjar Ävrö förekomma som styremansort i längderna och vi vet att styremannen mot 1590-talets slut hette Anders. Hans skattebärlighet kan inte ha varit den bästa, för av den hjälpskatt som lades på styremännen i Tunalän och Tjust år 1596, betalade Anders på Ävrö bara hälften. Nämnde Anders deltog också i den celebra lotsningen av drottningen och hertig Johan år 1608, en lotsning som avsatt många efterlämnade skrivelser.

Vid 1600-talets början infördes nya friare förhållanden för styremännen. I princip försvann nu de tidigare skattelättnaderna. Vissa styremännen bla de på Långö och Ävrö drabbades av dagsverkeskyldighet, vilket alla styremän tidigare varit befriade från. Alla som styrde fartyg, även kronans egna styremän, skulle hädanefter uppbara ersättning för varje utförd lotsning. En av kaptenen eller motsvarande på fartyget undertecknad attest, skulle hos räkenskaps- kammaren lösas in mot reda pengar. Kruxet i kråksången blev bla att långt ifrån alla attester godkändes, med resultat att många av kronans egna lotsar inte erhöll den ersättning de var berättigade till. Detta drabbade även Anders på Ävrö. Omkring 1640 sker en rationalisering bland styremansorterna och många stryks nu ur kronans listor. Till dem som stryks här Ävrö, som ska ersättas av Kråkelund. Kvar i Misterhults skärgård blir därefter Öro, Strupö och Kråkelund.

Tiderna i skärgården var under 1600-talets första tid hårda även för styremännen. Under åren 1611-17 var Ävrö förlänat Peder Mikaelsson Hammarskjöld, men det tycks inte på något sätt förbättrat situationen för Ävröborna. Den andra Älfsborgs lösen 1614-19 drabbade (nästan) hela den icke-frälse befolkningen skoningslöst; inte ens den blinda inhysekvinnan på Ävrö gick fri, utan fick plikta sin 1½ daler. På ön fanns ännu en inhysekvinn, antecknad som krympling, som däremot klarade sig helt undan. Som kronans ödmjuka tjänare vände sig styremännen till sin uppdragsgivare, för att klaga sin nöd. Ståthållaren i länet förmedlade deras klagan genom att beskriva läget för styremansorterna. På Ävrö var det lika besvärligt som på Långö, om vilken han skriver ”styremanshemman och hava slätt ingen åker eller annor tillägga utom ur saltsjön, måste förmedlas så framt de icke bliva öde...”. Effekten kan avläsas 1627 när bla Långö och Ävrö förmedlas till halva hemman –och överlever krisen.

Markskiften på Ävrö

Trots de magra åren, som inte blev bättre av att danska soldater med jämna mellanrum också våldgästade skärgården och säkerligen även Ävrö, ökade befolkningen successivt. Eftersom hemmanet efter 1640 inte längre var ett styremanshemman, kunde det delas och klyvas utan hänsyn till lotsplikten. Ävrö tycks klarat sig lindrigt undan i den våldsamma karusell av fastighetsaffärer kronan och frälset emellan -men framför allt frälset inbördes emellan- som bröt ut efter

Gustav Vasas död. Förutom under de få åren som förlänat gods till Peder Mikaelsson 1611-17 och köpegods under Håkan Skytte 1650- 83, har Ävrö varit ett kronohemman rakt upp och ner. 1683 återkallade kronan Ävrö pga brister hos Skytte och hemmanet indelades därefter till kavalleriet som augment till rusthåll nr 39. Omkring 1717 friköptes Ävrö och är därefter ett kronoskattehemman i skären.

1801 kallades lantmätare till Ävrö för att förrätta storskifte. Det halva hemmanet var då fördelat mellan 6 olika brukare/markägare, varav tre var omyndiga och en inte bodde på ön. Det var inte stora hemmansdelar, tre hemmansägare besitter endast 1/20 mantal vardera. Det blir inte stora jordlappar! På skifteskartan kan vi se, hur Ävrö by på klassiskt maner ligger innanför gloet. Bebyggelsen är splittrad, men nere vid sjökanten finns ett antal bodar. För att ta sig till Ävrö fick man nyttja flytetyg, körväg fanns ännu inte från fastlandet och Bockholmen. Den mesta åkermarken låg strax intill byn och bestod av mylla och mossjord. Den bästa åkern gav sjunde kornet, att jämföra med tex Gårö i Stranda som vid samma tid gav endast fjärde kornet. Ängen gav sex lass, motsvarande siffra på Gårö var fyra. På södra delen av ön återfanns merparten ängsmark. Övrigt var utmark, betesmark.

Man kom överens om att dela de bästa åkrarna, däribland bla Hjalmsängen, så att alla i byn fick en del, men självfallet i proportion till mantalet. De minsta och mindre givande åkrarna fördelas hela mellan de olika delägarna. Den ägobild man finner på 1939 års karta överensstämmer till mycket stor del med den lantmätaren åstadkom 1801. Så t ex Hjalmsängen, är fortfarande delad som i storskiftet.

Ävrö laga skiftas aldrig, eftersom behov inte föreligger. Och att behov inte föreligger beror förstås på att befolkningen inte fortsatte att öka i antal och att man därmed inte splittrade hemmansdelarna i än mindre enheter. Det enda som marginellt förändrade ägoförhållandena var att en av 1/10 gårdarna klövs i två delar 1826. Det mesta av marken behölls dock i sämja. Det är därför inte så konstigt att storskiftets gränser lever kvar in i våra dagar. Det som däremot hänt, är att mycken ängsmark lagts om till åker och att mycken åker och ängsmark nyodlats. Flera av åkrarna har 1939 namn som vittnar om torrläggning av mark Hanses kärr och Uttersta kärret t ex.

Till fastigheten Ävrö hör även Bockholmen och Hålö, idag sammanvuxna till en ö. Öarna har i alla tider varit ren utmark och nyttjats till bete. De har i princip behållits odelade. Med tiden växte några torp på ofri grund upp på öarna; ett på Hålös södra strand som fanns kvar så sent som 1939 och ett annat vid vägbanken över till Ävrö. Av detta återstår idag bara ruiner.

Fisket

Ävrö tycks ha ingått i den fiskeflotta som på Gustav Vasas påbud från 1547 årligen seglade till Söderköping och Norrköping för att avyttra sin insaltade sill och annan fisk. I vilken omfattning Ävröfiskarna deltog i dessa marknadsresor är oklart. De fortsatte –om än i mycket liten skala- till några år in på 1900-talet. Tvånget att börja långfärdssegla medförde behov av en ny båttyp. Tidigare hade man aldrig haft behov av att kunna transportera mycket gods långväga. De storbåtar som därmed började byggas tilldrog sig Karl IX:s intresse och han beställde ett antal storbåtar från Kalmarkusten. Vi vet att 1618 levererades en båt byggd på Ävrö. Hur länge denna produktion till avsalu pågick vet vi inte. Men,

självkärlt hade fiskarbönderna på Ävrö liksom alla andra skärkarlar själva ett stort behov av alléhanda båtar.

I storskifteshandlingarna meddelas att fiskevattnen inte delas utan behålls som tidigare i sämja. I den fiskestatistik som upprättades 1880, och som är den äldsta, redovisas på fiskeläget ”Äfverö” fyra fiskare med tillsammans 120 skötar och fyra båtar. Troligen var det samma fyra fiskare som tillsammans också hade åtta ålhomnor. Man bedrev alltså fiske på såväl fjällfisk som ål från Ävrö. Vid stranden finns 1939 en stor samfälld plan och några bodar. 1961 redovisas fyra yrkesfiskare på ön med en redskapsuppsättning som tyder på att man ännu inte helt övergivit fjällfisket för ålfisket.

Moderna tider

Av det ringa kartmaterialet kan vi utläsa, att Ävrö till långt in på 1900-talet var centralt beläget i jämförelse med Långöarna. 1939 finns väg med fast landförbindelse från fastlandet och ända fram till Ävrö by. Men byn låg vid vägs ände. Till Långöarna fick man ta sig båtledes.

Ävrö tycks ha varit och förblivit en ö lite i skymundan, mitt emellan det allmänt bekanta Kråkelund och fastlandet. En avkrok man inte ens kunde passera före Långövägens tillkomst. En ö i bakvatten ända fram till det stora fritidsintresset för skärgården satte in på allvar omkring 1900-talets mitt. Då blev även Ävrö uppmärksammat. Sakta men säkert förvandlades den gamla skärgårdsbyn till ett fritidsparadis. De gamla gårdarna, som ju överlag var mycket små kunde inte längre utgöra försörjningsbas, bytte ägare och funktion, kanske revs de och ersattes med moderna sommarstugor. När landsväg så småningom, dvs på 1950-talet, drogs ända ut till Kråkelund, då först blev genomfartsstation, precis som man varit en gång under dunkel förhistorisk tid och medeltid.

Bebyggelse

Den gamla vägen slutade i Ävrö by genom att göra en sväng upp bakom själva husklungan. Den nya vägen följer strandkanten och skär av husen från sjön. Den ligger också så lågt, att husen nu nästan kröner en liten höjdrygg en bit ovanför vägbanan. De båda gårdarna med nästan alla tillhörande hus finns kvar. Någon gång runt 1930-talet skedde en förnyelse av manhusen i byn. Då uppfördes två bostadshus i 1½ plan under brutet tak. Båda husen har väl tilltagna proportioner, hög stenfot av huggen granit, nästan kvadratisk grundplan, köksförstu, veranda och många fönster. Det ena är nu iklätt med eternitskivor, men det andra har ännu en röd träpanel. Två gårdar, men det finns ett tredje manhus 1910 helt enligt tidens ideal; hög stenfot murad av stora släthuggna gråstensblock, närmast kvadratisk grundplan, 1½ våning, den tidigare vitmålade profilerade locklistpanelen nu täckt av eternitskivor, de höga jugendfönstren utbytta mot kopplade tvåluftsfönster, tegeltäckt sadeltak krönt av en skorsten med sirligt utkragat krön och mot sjön i väster tidigare en tvåvånings glasad veranda, nu en inbyggd veranda i ett plan. Ladugården i slänten bakom bostadshuset är ett vackert exempel på skiftesverksteknik. Hela byggnaden är runt om byggd med denna virkesbesparande metod där spåntade plankor läggs kant i kant mellan vertikala stolpar. Liksom merparten ladugårdar är den uppförd runt sekelskiftet 1900 men plats för åtta kor och två hästar. Vid sjökanten finns en sjöbod kvar av

sk Misterhultstyp; dvs låg och med taket utkragat över ena gaveln. Den timrade stommen har inte panelats före rödfärgningen, som nu är mycket urtvättad, nästan rosa.

På norra udden ligger en liten fiskelägenhet, Grönslätt. En sedvanlig liten och låg torpstuga på enkel bredd, rödstrukna väggar och vita snickerier under ett tegeltäckt sadeltak ligger bara ett stenkast från sjön. Huset tillhör de äldre, där det så tryggt vilar på en låg stenfot av gråsten och vänder gaveln mot sjön. Nere vid stranden hittar vi två olika generationer sjöbodas; den äldre är liten och låg, uppförd av timmer som aldrig vare sig brädslagits eller rödstrukits. Boden är en variant av den annars i dessa trakter vanliga Misterhultsboden, med ett rejält utkragat tak över ena gaveln. Taket på boden vid Grönslätt är bara utkragat över själva dörren eller halva takfallet på var sida nock. En sådan lösning på vind- och väderskydd medför att man inte behöver vika sig dubbel var gång man ska passera bodens knut eller slå huvudet i det låga taksågget. Gavelväggen luftas bättre, men frågan är hur mycket det lilla utskjutande taket förmår skydda? Precis nedanför boningshuset ligger den nya boden hög och bred på pålar utanför strandkanten, uppförd med spatiös regelstomme och överkragad gavel med plats för en båt.

Dagsläget

Idag är Ävrö en fd skärgårdsby man passerar för att komma ut till öppet vatten vid Kråkelund. En husklunga man kör förbi utan att närmre reagera eller bli förvånad – om man inte slås av den ödsliga tomheten. Den nya landsvägen skär mellan bostadshuset och stranden och blicken söker sig spontant ut mot vattnet, inte mot husen ovanför vägen.

En del av Ävrö ägs idag av en privatperson men den största delen av ön ägs av OKG. Ön inköptes som skyddsområde till verket och utnyttjas som semesteranläggning för personalen. Det lyser i fönstren i Ävrö by endast några lättträknade sommarnätter och en absolut känsla av övergivenhet präglar byn för resten av året. Alla hus är mycket välsköta, grösyterna kortsnaggade och ansade, men det finns inga människor.

Skydd och förordningar

Litteratur

Kalmar läns museums arkiv

Lantmäteriets arkiv

En lotsgårds historia. Ragnar Wirsén 1968

Kung Valdemars segelled. red Gerhard Flink 1995

Något om namnformerna i seglingsberskrivningen i Kung Valdemars jordebok.

Ivar Modeer

Namn och bygd 1937

Ett småländskt fiskelag och dess organisation. Ivar Modeer; Stranda 1931

Sveriges bebyggelse, Kalmar län. 1958

Det medeltida Småland. Aspeland, Sevede och Tuna län. Axelsson, Rahmquist.
1999
Fräsegodsens i Sverige under storhetstiden. Johan Almquist 1976
Meddelande rörande Sveriges fiskerier, 1-2. Rudolf Lundblad 1883